

Opettajankoulutuksen kehittämishanke

Osallisuuden oikeus

Susanna Heiniluoma
2009

Susanna Heiniluoma
Osallisuuden oikeus
Tampereen ammatillisen opettajakorkeakoulun kehittämishanke
35 sivua
Ryhmän opettaja Pekka Kalli
Maaliskuu 2009
Asiasanat: Tietoistuminen, voimaantuminen, ihmistyminen, nonverbaalinen vuorovaikutus

TIIVISTELMÄ

Työni liittyy Kehitysvammaisten Tukiliiton Asuntoja asunnottomille!-hankkeeseen jonka yhtenä tavoitteena on suunnitella materiaalipaketti kehitysvammaisten ihmisten sosiaalipalvelujen suunnittelun tueksi. Materiaalipaketin avulla halutaan nostaa kehitysvammaisten ja heidän omaistensa ääntä kuuluville nykyistä aktiivisemmin sosiaalipalvelujen suunnittelutilanteissa. Lisäksi kehittämistyössäni tarkastellaan kehitysvammaisten ihmisten historiaa ja nykylainsäädännön edellyttämää kehitysvammaisten kuntalaisten mahdollisuutta kansalaisuuteen, itsenäisempää elämään ja erityisesti asumiseen. Osallisuus mahdollistuu vuorovaikutuksen ja viestinnän avulla. Työssä käsitellään nonverbaalisen viestinnän korostunutta merkityksellisyyttä vuorovaikutustilanteissa joissa on mukana kehitysvammaisia ihmisiä.

Lainsäädäntö, kansainväliset sopimukset (YK: n vammaisten oikeuksien yleissopimus, Euroopan neuvoston vammaispoliittinen ohjelma) sekä Valtioneuvoston vammaispoliittinen selonteko luovat vankat puitteet kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta kunnioittavien ja yksilöllisistä tarpeista lähtevien tukimallien kehittämiseksi. Uusi vammaispalvelulaki tulee voimaan syyskuussa 2009 ja tuo kunnille veloitteen henkilökohtaisen avun järjestämiseen. Henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu vaikeavammaisen ihminen, joka tarvitsee välttämätöntä ja toistuvaa apua päivittäisissä toimissa kotona tai kodin ulkopuolella. Palvelusuunnitelmien tekeminen nousee sosiaalitoimessa entistä keskeisemmäksi työkaluksi.

Työn teoreettinen osuus nojaa Työni teoreettinen tausta nojaa Brasilialainen kasvatustieteilijä Paulo Freire (1921-1997) valtaannuttamisen ja voimaannuttamisen pedagogiikkaan. Freire pitää kommunikaatiota ja yhdessä toimimista kaiken kehittämistoiminnan edellytyksenä. Kun maltamme kuunnella ja selvittää, mitä sanottavaa esimerkiksi kehitysvammaisilla ihmisillä on heidän omaan elämäänsä, estämme toimimattomien, joskus jopa väriin valintojen ja päätösten syntymistä. Freiren pedagogiikkaa voidaan soveltaa kouluympäristön lisäksi laajemminkin; oppimisen päämääränä ei hänen mukaansa ollut pelkästään oppiminen, kuten yhä tavattoman usein ajatellaan, vaan maailman muuttaminen paremmaksi paikaksi. Kehitysvammaisten ihmisten maailman muuttaminen paremmaksi tapahtuu siten, että, toimimme vastuullisina toimijoina Freiren mallin mukaan. Valtaistamisen ideologiaa viedään eteenpäin vuorovaikutuksen ja ohjaamisen avulla.

Kehitysvammaisen ihmisen Oman äänen kuulumisen edistämiseksi olen suunnitellut YES – (Yksityisen Elämän Suunnittelu) materiaalipaketin sosiaalipalvelujen

suunnittelun tueksi. YES-paketti toimii laadunvarmistajana elämistä ja asumista koskevissa suunnittelu- ja päätöksentekotilanteissa vrt. palvelusuunnitelmien tekeminen. Paketin avulla varmistetaan, että kehitysvammaiset ihmiset ja heidän omaisensa tietävät mitä tarkoittaa kehitysvammaisen mahdollisimman oman näköinen asuminen. YES - paketti toimii parhaimmillaan kunnan ja perheiden yhteisen tiedon keräämisen ja puheeksi ottamisen mallina josta jää kaikille osapuolille paperi. Yhteisen sopimuksen lisäksi kunnat saavat ennakoitietoa mihin kehitysvammaisten kuntalaisten asumisessa on varauduttava lähivuosien aikana ja pystyvät ottamaan huomioon tämän julkitulleen tiedon budjetti-, kaavoitus- ja palvelujen suunnittelussa.

Paketti on kahdensuuntainen, se tarjoaa samoja teemoja mietittäväksi viranomaisille ja kehitysvammaisille sekä heidän omaisilleen. Omaisten ja kehitysvammaisten käyttöön tuleva versio selkokielistetään. Materiaalipaketin on määrä olla valmis vuoden 2010 lopussa. Materiaalipaketin käytännön toimivuutta testataan sellaisten kehitysvammaisten ja omaisten perheissä sekä kuntien sosiaalisissa toimissa jotka ovat kiinnostuneet lähtemään mukaan kehittämistyöhön.

”Esineellistävät sinut pieni syndroomamme.
Pompottelevat kuin kumipalloa.
Koulupaikkaa sinun ehdoillasi valikoivat.
Sinulta kysymättä.”

Lilja Harju, Se on down, 2003

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	6
2	IHMISARVO KUULUU IHMISYYTEEN	7
	2.1 Vammaisuus eettisenä kysymyksenä.....	9
3	VAMMAISUUDEN HISTORIA ON SORRON HISTORIAA	11
	3.1 Keski-aika ja uusiaika.....	12
	3.2 1800-luku - Vammaisuus rotuhygienisena ongelmana	13
	3.2.1 Vammaisten surmaaminen osana rotuhygieniaa.....	15
4	KEHITYSVAMMAISEN IHMISEN ASIAKASTYÖN LÄHTÖKOHTA – LAINSÄÄDÄNTÖ JA NYKYTILANNE	15
	4.1 Lainsäädäntö.....	15
5	FREIREN PEDAGOGIIKKA KEHITYSVAMMAISEN OSALLISUUDEN JA ASIAKASTYÖN TEOREETTISENA TAUSTANA	16
6	KAIKILLA IHMISILLÄ ON OIKEUS OSALLISTUA JA OLLA VUOROVAIKUTUKSESSA	19
	6.1 LOVIT-muistisääntö.....	21
	6.2 Nonverbaalisen viestinnän osa-alueet.....	23
	6.3 Nonverbaalisen viestinnän tehtävät.....	25
7	ASIAKASTYÖN PROSESSUAALISEN KUVAUKSEN MALLI.....	26
	7.1 YES-materialipaketii sosiaalipalvelujen suunnitteluun.....	29
	7.2 YES-materiaalipaketin teoreettinen tausta.....	
8	POHDINTA	31
	LÄHTEET.....	34

Johdanto

Suomessa kehitysvammaisten asumiseen liittyvä kehittämistyö on tähän asti keskittynyt palveluiden organisointiin ja asumisen käytäntöihin. Toisin kuin muissa Pohjoismaissa ja esimerkiksi Englannissa, Skotlannissa tai Yhdysvalloissa, Suomessa keskusteluissa on korostunut taloudellinen ja tehokkuuteen liittyvä näkökulma ja ideologinen keskustelu vammaisten henkilöiden oikeudesta yksilölliseen tukeen on ollut taka-alalla. Tällä hetkellä lainsäädäntö, kansainväliset sopimukset (YK: n vammaisten oikeuksien yleissopimus, Euroopan neuvoston vammaispoliittinen ohjelma) sekä Valtioneuvoston vammaispoliittinen selonteko luovat vankat puitteet kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta kunnioittavien ja yksilöllisistä tarpeista lähtevien tukimallien kehittämiseksi.

Uusi vammaispalvelulaki tulee voimaan syyskuussa 2009 ja tuo kunnille velvoitteen henkilökohtaisen avun järjestämiseen. Henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu vaikeavammaisen ihminen, joka tarvitsee välttämätöntä ja toistuvaa apua päivittäisissä toimissa kotona tai kodin ulkopuolella. Palvelusuunnitelmien tekeminen nousee sosiaalitoimissa entistä keskeisemmäksi työkaluksi.

Lakiuudistuksella, kehitysvamma-alan kehittämisprojekteilla ja laitosasumisen purkamisella on paljon yhtymäkohtia Britannian tilanteeseen. Britannian uusi kunta- ja vammaispalvelulaki otettiin käyttöön vuonna 2001. Kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeus, yksilöllisyys sekä palveluiden käyttäjälähtöisyys korostuivat. Kaikki kehitysvammaista itseään koskeva tieto tuotetaan sellaisessa muodossa, että asianomainen kykenee käsittelemään sitä. Näin varmistetaan, että ihmisen omat mielipiteet tulevat kuuluksi. Käytäntö on osoittanut, että kun kehitysvammaisia autetaan osallistumaan ja tekemään hyviä omia päätöksiä sosiaalipalveluistaan, se nostaa koko yhteisön sosiaalista pääomaa. Samalla kehitysvammaisen ihminen tuntee itsensä entistä arvostetummaksi. Myös välilliset vaikutukset ovat olleet positiivisia; kalliiden kriisipalveluiden käyttö kunnissa on vähentynyt, kun arjen tukirakenne toimii. Lisäksi kehitysvamma-alalla työskentelevien työntekijöiden työssä jaksaminen on parantunut.

Työni teoreettinen tausta nojaa Brasilialainen kasvatustieteilijä Paulo Freire (1921-1997) valtaannuttamisen ja voimaannuttamisen pedagogiikkaan. Freire aloitti voimaannuttavan kasvatustyönsä lukutaidottomien ja maattomien maanmiestensä keskuudessa 1950-luvulla. Ajatuksena oli nostaa oppijoiden omat kokemukset tietoiseen pohdintaan. Freire kertoo kokeilleensa uransa aikana useita kommunikaation tapoja ja hylänneensä niistä useimmat. Yksi lähtökohta on kuitenkin pysynyt: luottamus siihen, että vain toimimalla yhdessä ihmisten kanssa voi saavuttaa jotain heidän kannaltaan autenttista. Uskon, että Freiren mallin mukaisesti kehitysvammaisten ihmisten elämän laatu paranee kun maltamme neuvottelu- ja päätöksentekotilanteissa kuunnella ja selvittää mitä sanottavaa heillä on heidän omaan elämäänsä. Valtaistamisen ideologiaa viedään eteenpäin vuorovaikutuksen ja ohjaamisen avulla. (Freire 1970, 34).

Kehittämishankkeen aikana olen suunnitellut kehitysvammaisen ihmisen Oman äänen kuulumisen edistämiseksi YES – (Yksityisen Elämän Suunnittelu) materiaalipaketin sosiaalipalvelujen suunnittelun tueksi. YES-paketti toimii laadunvarmistajana elämistä ja asumista koskevissa suunnittelu- ja päätöksentekotilanteissa vrt. palvelusuunnitelmien tekeminen. Paketin avulla pyritään varmistamaan, että kehitysvammaiset ihmiset ja heidän omaisensa tietävät mitä tarkoittaa kehitysvammaisen mahdollisimman oman näköinen asuminen. YES -paketti toimii parhaimmillaan kunnan ja perheiden yhteisen tiedon keräämisen ja puheeksi ottamisen mallina josta jää kaikille osapuolille paperi.

Kehittämishankkeen tausta-materiaalit on kerätty alan kirjallisuudesta. YES-materiaalipaketin teoreettinen tausta ja asiakastyön prosessikuvauksen kehittämisessä on kuultu kehitysvammaisia henkilöitä ja heidän omaisiaan sekä viranomaisia.

2 Ihmisarvo kuuluu ihmisyyteen

Ihmisarvoa on korostettu vuosituhansia. Sen sijaan ajatus ihmisestä, joka on itsenäinen, vapaa ja kohtaloaan ohjaava yksilö, on historiallisesti nuori. Kuitenkin nykyisessä maailmassa yleisen mielipiteen mukaan varsinaisesti arvostettavia ihmisiä ovat vain itsenäiset, tuottavat, omillaan selviytyvät ja koko ajan

eteenpäinpyrkivät ihmiset. Kehitysvammaiset ovat yksi niistä ihmisryhmistä, jotka jäävät tämän mielikuvan ulkopuolelle. Kuitenkin kehitysvammaisella ihmisellä on sama ihmisarvo kuin jokaisella muullakin. Mutta koska ns. normaalit ihmiset eivät juuri koskaan ole kunnioittaneet kehitysvammaisen ihmisen ihmisarvoa ja loukkaamattomuutta, heitä on voitu muiden estämättä tappa, häväistä, pitää pilkkana, steriloida ja sulkea laitoksiin. Heitä ei ole suojeltu ja kunnioitettu, heitä ei ole aina haluttu nähdä ihmisinä. (Niemelä& Brandt 2007, 34; Vehmas 2005, 11-12)

Kehitysvammaisella ihmisellä on ihmisarvo häntä rakastavien omaisten silmissä, mutta ei juuri muualla. Silloin kun vallitsee rauha ja taloudellinen hyvinvointi, he saavat sivistyneissä yhteiskunnissa elää ihmisarvoista elämää; heitä ei tarvitse piilotella, heitä ei pahoinpidellä, heidän asioitaan pyritään hoitamaan, harvoin heidän omaa mielipidettään silti kysytään. Jos heitä oikeasti arvostettaisiin ihmisinä, heidän asumisensa ja työpaikkansa järjestettäisiin samoin kuin muidenkin. Vuosikausien pilkunviilaaminen lakien yhdistämiseksi olisi tarpeetonta, jos heitä pidettäisiin tasavertaisina, vaikka muiden apua tarvitsevina ihmisinä. Myös keskustelu laitoksista olisi turhaa, jos kehitysvammaisten ihmisten ymmärrettäisiin olevan yhtä arvokkaita ihmisiä kuin muidenkin. (Vehmas 2005, 11-12).

Tietämättömyys ruokkii mustavalkoisuutta, mustavalkoisuus yhteiskunnallista suvaitsemattomuutta ja suvaitsemattomuus ääriliikkeitä. Historia voi toistaa itseään, myös pimeä keskiaika. Vain yhteiskunnan vakaudessa, tasa-arvoisessa hyvinvoinnissa ja rauhassa näen takeet sille, että oikeudenmukaisuuteen pyritään ja ihmisarvosta voidaan puhua. Vain oikeasti sivistyneissä yhteisöissä myös kehitysvammaisilla ihmisillä on mahdollisuus ihmisarvoiseen elämään. (Vehmas 2005, 21).

Ihmisarvo on moraalinen ja juridinen käsite, jonka mukaan ihmisellä on arvo sinänsä. Ihmisen arvo ei liity ulkonäköön, terveydentilaan, älykkyydosamäärään, koulutukseen, yhteiskunnalliseen asemaan tai varallisuuteen.

2. 1 Vammaisuus eettisenä kysymyksenä

Moraalilla tarkoitetaan ihmisten arkisia käsityksiä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. Etiikka on puolestaan filosofian osa-alue, joka tutkii inhimillisen toiminnan moraalisuutta.

Kun kristinusko levisi länsimaissa, asenteet aborttiin muuttuivat jyrkän kielteisiksi. 1900-luvulla suhtautuminen aborttiin muuttui uudestaan. Keskeisenä vaikuttimena tähän on ollut uudenlainen suhtautuminen naisten oikeuteen määrätä itse seksuaalisuudestaan ja lisääntymisestään. Useimmissa länsimaissa abortti on nykyään lailla suojattu oikeus. Suomessa abortin saa tehdä käytännössä millä perusteella tahansa 12. raskausviikkoon mennessä. Sikiön sairauden tai ruumiinvian perusteella abortin saa tehdä vielä 24. viikolla. Yksi syy tähän on se, että vammaista lasta ei pidetä osana sitä ”pakettia”, jonka vanhemmat tilasivat, kun halusivat lisääntyä. Selektiivisiä testejä ja niiden perusteella tehtäviä abortteja voidaanakin kritisoida siitä, että niiden kautta lapsille rakentuu rooli, jossa heidän on täytettävä vanhempien heille asettamat laatuksiteerit. Lapsi itsessään ei ole riittävä syy sitoutua vanhemmuuteen. Tällaisessa mallissa perhe näyttää kerholta, jonka sisäänpääsyehdona ovat tietynlaiset ominaispiirteet. (Erikson 2008, 30; Vehmas 2005, 155-157)

Selektiivinen abortti tarkoittaa raskauden keskeyttämistä sikiön ei-toivottavan ominaispiirteen perusteella. Länsimaissa tällaisella ominaispiirteellä tarkoitetaan jotain sairautta tai vammaa. Joissakin muissa kulttuureissa, kuten esimerkiksi Intiassa, valikoiva raskaudenkeskeytys voidaan tehdä myös ei-toivottavan sukupuolen perusteella, eli käytännössä tyttösikiöitä abortoidaan.

Monet filosofit ja maallikot ovat sitä mieltä, etteivät kehitysvammaiset sikiöt ja vauvat ole moraalisesti tasavertaisessa asemassa ”normaaleihin” sikiöihin ja vauvoihin nähden. Vammaisten ihmisalkujen surmaaminen on toisin sanoen oikeutettua. Kehitysvammaisuus asettaa sikiöt ja vauvat eriarvoiseen moraaliseen asemaan heidän oletettujen kehnojen elämän mahdollisuuksiensa vuoksi.

Kehitysvammaiset leimataan heidän riippuvuutensa vuoksi. Mutta tekeekö riippuvuus muiden huolenpidosta ja välittämisestä ihmisestä marginaalisen tai

vähemmän arvokkaan? Ei tee, koska riippuvuus on kaikkia ihmisiä yhdistävä piirre. Elämäämme kuuluu väistämättä riippuvuutta muista ihmisistä. Dosentti Simo Vehmas kysyykin: onko poikkeuksellisen älykäs, muista ihmisistä täysin eristäytynyt erakko jossain mielessä inhimillisempi olento kuin Down-henkilö, jolla on rikas ja aktiivinen sosiaalinen elämä? Hyvinvointi rakentuu ihmisten välisistä suhteista, joihin väistämättä liittyy riippuvuutta. (Erikson 2008, 36-37; Vehmas 2005, 155-157)

Älykkyys on länsimaisessa kulttuurissa keskeinen inhimillinen erikoispiirre. Älykkään ihmisen elämää pidetään arvokkaampana kuin kehitysvammaisen ihmisen elämää. Mutta mitä meistä useimmista, ns. älykkäistä, tavallisista ihmisistä maailmaan lopuksi jää? Mikä on meidän saldomme ihmiskunnan kannalta? Nimemme ja muistomme häviävät, harvojen ihmisten työ on todella tärkeää, harvassa ovat shakespeareit, newtonit, einsteinit ja freudit. Vain se, mitä me olemme olleet toisille ihmisille, säilyy sukupolvien ketjussa ikuisesti. Kehitysvammaisissa henkilöissä korostuvat sellaiset yleisinhimilliset piirteet kuin heikkous, riippuvuus, rehellisyys, rohkeus, peräänantamattomuus, rakkaus ja teeskentelemättömyys. Yksilön itsensä kannalta älykkyys ei välttämättä ole kovin merkittävä tekijä; älykkäät ihmiset voivat olla onnettomia ja ”tyhmät” onnellisia. Älykkyys tai mikään muukaan yksittäinen ominaisuus ei takaa ihmisen tyytyväisyyttä. Tyytyväisyys on paljolti riippuvainen yksilön ja yhteisön välisestä suhteesta. (Erikson 2008, 40-43).

Kaiken kaikkiaan ”normaalius” on epämääräinen ja hyödytön käsite moraalisten arvostelmien osalta. Se määräytyy eri kulttuureissa eri tavoilla. Filosofin Aladair MacIntyren mukaan vanhempien sitoutuminen lapsiinsa tulisi olla ehdotonta. Lapsen edun tulisi olla etusijalla. Vanhempien tulisi kyetä sitoutuman minkälaisen lapsen huoltamiseen tahansa. Vaikka haluaisimme kauniita, terveitä ja älykkäitä lapsia, voimme kuitenkin saada rumia, sairaita ja ”tyhmiä” lapsia. Vakavasti vammaisen lapsen vanhemmat ovatkin usein malliesimerkkejä hyvistä isistä ja äideistä.

Yhteiskunnan talous ei murene vammaisten ihmisten takia. Ennemmin se murenee taloudellisessa kilpailussa uupuvien ei-vammaisten takia. Yhteiskunnan tulisi pitää ihmisen vammaisuutta ja riippuvuutta muista itsestäänselvyytenä,

asioina, joita kaikki kokevat jossain elämänsä vaiheessa. Kärsimykset, vaivat ja riippuvuus muista ovat kaikkia ihmisiä yhdistäviä asioita. Ne eivät liity vain kehitysvammaisiin ihmisiin. Vammaisuudessa on kyseessä ensisijaisesti suhteesta sosiaaliseen ympäristöön. Koska kaikki ihmiset ovat jossain määrin ”viallisia” ja kohtaavat rajoituksia elämässään, yhteiskunnan etu on pitää huolta kaikkien jäsentensä tarpeista riippumatta heissä ilmenevän suorituskyvyn vaihtelusta. (Mäki 1998, 46; Vehmas 2005, 57)

3 Vammaisuuden historia on sorron historiaa

Vammaisuuden erilaiset selitysmallit liittyvät kunkin aikakauden kulttuuriin ja vallitsevaan ideologiaan. Jos vammaisuus selitetään yksilön viallisuudella, tällöin yksilöön kohdistetut toimenpiteet näyttäytyvät moraalisesti oikeutetuilta. Jos taas vammaisuuden nähdään olevan seurausta yhteisöllisistä käytännöistä, toimenpiteiden pitäisikin kohdistua yhteisöön. Vammaisuus voidaan siis ymmärtää käsitteenä, joka kuvaa ensisijaisesti joko viallista yksilöä tai viallista yhteisöä. Molemmissa tapauksissa ”vammaisuus” ilmentää jotain ei-toivottavaa yksilön toiminnassa ja olemisessa. (Erikson 2008, 34; Vehmas 2005, 21-22)

On syytä erottaa vammaisuus sairaudesta. Ihminen voi olla samanaikaisesti vammainen ja terve. Kehitysvamma ei sinänsä vaadi lääketieteellistä hoitoa eikä sitä voida ”parantaa”. (Mäki 1998, 35)

Länsimainen historia perustuu kreikkalais-roomalaiseen kulttuuriin ja juutalaiskristilliseen traditioon. Vanhassa testamentissa jumala nähdään sairauden ja vammaisuuden sekä niihin liittyvän kärsimyksen aiheuttajana. Sairastuminen tai vammautuminen voi olla seurausta ihmisen tekemästä synnistä, kansan tai hallitsijan tottelemattomuudesta Jumalaa kohtaan. Kuten monissa muissakin uskonnoissa kristinuskossa jumalien piirteet ovat ajan mittaan muuttuneet lempeämmiksi. Uudessa testamentissakin kumotaan monet VT:n kiusalliset kuvaukset kostonhimoisesta ja julmasta jumalasta, ja tilalle tulee armahtava ja rakastava jumala. Syyllisyyden ja sairauden/vammaisuuden vanhatestamentillinen kytkentä muuttuu UT:ssa. Synti, kärsimys ja kuolema ovat asioita, jotka kuuluvat tämän puoleiseen elämään, eivätkä ne ole välttämättä seurausta ihmisten synneistä.

Sairauksien ja vammojen parantamisella oli keskeinen asema Jeesuksen toiminnassa. Tämä perinne näkyy vieläkin monien kristillisten kirkkojen toiminnassa, joiden parissa toimii ns. ihmeeparantajia. Ihmeisiin uskomiseen liittyy kuitenkin vammaisille ihmisille epämieluisa viesti: vammaisuus on paha asia (mahdollisesti seurausta jonkun synneistä), jonka usko Jumalaan voi parantaa.

Vammaisuuden syiden tunteminen ei välttämättä helpota ihmisten henkistä ahdistusta, koska ihmiset ja yhteiskunnat eivät ole valmiita kohtamaan vammaisuutta ilman erityisiä toimenpiteitä, erityisasiantuntijoita ja – instituutioita. Vammaisuutta on vaikea nähdä neutraalina inhimillisen variaation ilmentymänä. Ihminen on laumaeläin, ja erottautuminen laumasta tuo mukanaan pelon, häpeän ja syyllisyyden. (Vehmas 2005, 24-27).

Vammaisuuteen on kautta aikojen kuulunut häpeää ja syyllisyyttä, joka on läsnä yhä vieläkin. Vammaisen lapsen syntyessä vanhemmat kysyvät mielessään: ”mitä minä olen tehnyt ansaitakseni tämän?”. Lääketiede ohjaa kysymään: tupakoiko äiti tai käyttikö alkoholia? Onko suvussa perinnöllistä vammaisuutta? Ottivatko vanhemmat selville mahdolliset geneettiset riskit? (Mäki 1998, 12).

3.1 Keski – ja uusi aika

Keskiaika erosi radikaalisti antiikista suhtautumisessa vammaisiin ihmisiin. Antiikin syyllisyys-rangaistus-ajattelu korvautui ihmisten ja Jumalan armollisuutta korostavalla mentaliteetilla. Tämä toimi köyhäinavun ja hyväntekeväisyyden perustana. Vaikka keskiajalla ei ollut yhtenäistä ajattelutapaa vammaisuudesta, silloin luotiin kuitenkin perusta vammaisten hoitamiselle, kouluttamiselle ja kuntoutukselle.

Uuden ajan alussa 1500-luvulla yliopistoissa vammaisuus nähtiin yhä enemmän biologisena ja fysiologisena ilmiönä. Silti yliluonnolliset selitykset kulkivat vielä pitkään niiden rinnalla. Esimerkiksi Martti Luther (1483–1546) näki vammaiset ”vaihdoikkaina”, jotka paholainen oli laittanut alkuperäisen, terveen lapsen tilalle. Lutherin mukaan tällaiset lapset voi vaikka hukuttaa jokeen. – On tosin todettava,

että Luther sanoi paljon muutakin, mitä ei nykyään haluta muistella. (Vehmas 2005, 41-44).

3.2 1800-luku – vammaisuus rotuhygieenisenä ongelmana

1800-luvun yhteiskunnalliset muutokset merkitsivät käännettä vammaisten ihmisten elämässä. Tuolloin luotiin vammaisten koulutusta, työllistymistä ja sosiaalista osallistumista koskevat rakenteet, jotka ovat vieläkin läsnä länsimaaisissa yhteiskunnissa. (Vehmas 2005, 65).

1700- ja 1800-lukujen vaihteessa teollistuminen alkoi ensimmäisenä Isossa-Britanniassa. Työvoima keskittyi kaupunkeihin. Työn uudenlainen organisoituminen teki vammaisista ihmisistä kykenemättömiä työntekijöitä ja hyväntekeväisyyden kohteita, joiden hengissä pysyminen oli pitkälti kiinni yhteisön armeliaisuudesta. Alkoi työmarkkinoilta syrjäytettyjen vammaisten ihmisten medikalisoimisen ja laitostamisen kierre. Vammaisuudesta tuli yhteiskunnallinen kysymys, kun se aikaisemmin oli ollut perhepiirissä hoidettava asia. Vammaisista tuli taakkoja heidän perheilleen. Tällaisessa tilanteessa laitokset merkitsivät helpotusta perheille, joilla ei ollut voimavaroja eikä aikaa selvitä vammaisten lasten kasvattamisesta työnteon ohessa. 1800-luvulla perustettiinkin runsaasti muusta yhteisöstä erillään olleita sairaaloita, laituskouluja ja vankiloita, joissa vammaisista yritettiin tehdä yhteiskuntakelpoisia. Laitostamisesta tuli sosiaalisen kontrollin mekanismi. (Vehmas 2005, 66-67; Erikson 2008, 76).

Vammaisuus, kuten muutkin poikkeavuudet (alkoholismi, homoseksuaalisuus tai mielisairaudet) on nähty historian aikana joko syntinä, rikoksena tai sairautena. Vähitellen lääketieteestä on tullut keskeinen poikkeavuuden selittäjä. Lääketiede sai keskeisen roolin sosiaalisen kontrollin tukijana teollistuvassa yhteiskunnassa. Se antoi uskottavan selityksen sille, miksi jotkut yksilöt olivat kykenemättömiä tehokkaaseen työnteeseen: selitys oli näiden yksilöiden patologisuus eli sairaalloisuus. Lääkäreiden tehtäväksi tulikin pitää yllä yhteiskunnallista harmoniaa sopeuttamalla poikkeavat yksilöt yhteiskuntaan. Vammaisuus medikalisoitiin, eli muutettiin lääketieteelliseksi ongelmaksi.

Medikalisaatio on hämäävä ilmiö sen oletetun tieteellisyyden vuoksi. Viime kädessä on kuitenkin kyse puhtaasti moraalisisista näkemyksistä. Monet vammaisia koskevat sosiaaliset ongelmat ovat kuitenkin luonteeltaan kaikkea muuta kuin lääketieteellisiä, ja niiden poistaminen vaatii muitakin toimenpiteitä kuin mitä lääkärit pystyvät tarjoamaan. Tästä huolimatta vammaisuuden medikalisointi on yhä edelleen vammaisia ihmisiä koskevien institutionaalisten järjestelyiden perusta. (Vehmas 2005, 56).

Charles Darwinin (1809–1882) 1859 ilmestynyt *Origin of Species* oli vedenjakaja länsimaisen maailmankuvan historiassa. Siihen saakka oli uskottu ihmissuvun periytyneen Aatamista ja Eevasta. Darwinin periaatetta luonnollisesta valinnasta alettiin pian soveltaa myös ihmisyyteen elämään. Tätä teoriaa nimitetään sosiaalidarwinismiksi. Sen mukaan kilpailussa eloon jäävät ihmiset ja instituutiot ovat elinkelpoisimpia ja näin myös sopivimpia jäämään eloon. Sosiaalidarwinistien tavoitteeksi tuli pysäyttää rodun rappeutuminen, jonka ”heikkojen” hoitaminen ja köyhien ja yhteiskuntaan sopeutumattomien lisääntyminen aiheutti.

Sosiaalidarwinismi muuttui rotuhygieniaksi, jonka mukaan heikot yksilöt voitaisiin suodattaa pois elinkelpoisempien yksilöiden tieltä. Myös Suomessa oli sisällissodan jälkeen yleistä vastenmielisyyttä yhteiskunnan moraalisesti arveluttavia väestöryhmiä, kuten punakaartilaisia, kohtaan. He eivät kuuluneet ”Valkoisen Suomen rehelliseen kansaan”, vaan olivat älyllisesti tylsiä, sairaalloisia fanaatikkoja, joiden pahuus ja viha porvareita kohtaan olivat aiheuttaneet kansalaissodan.

Rotuhygienikoille oli ominaista liittää ihmisarvo ominaisuuksiin, joita he olettivat itsessään olevan. Tärkein ihmisarvon mitta oli älykkyys, jonka uskottiin olevan perinnöllinen ominaisuus. Käsitystä vammaisten ihmisten rikollisista taipumuksista tuettiin myös lukuisilla tutkimuksilla. Rotuhygienikoiden näennäisen neutraali kielenkäyttö oli omiaan voimistamaan yleisiä ennakkoluuloja vajaamielisten ja muiden poikkeavien ihmisryhmien vaarallisuudesta.

Yksi merkittävistä suomalaisista rotuhygienikoista oli Perttulan tylsämielislaitoksen johtaja Edwin Hedman. Hänen mukaansa tylsämieliset olivat yhteiskunnallinen uhka, ja elinikäinen laitossijoitus takasi sen, etteivät tylsämieliset

kykenisi toteuttamaan rikollisia ja moraalittomia taipumuksiaan. Eristämisellä pystyttiin myös suojaamaan terveitä lapsia.

Keskeiseksi rotuhygienian menetelmäksi tuli sterilointi. Suomessa sterilointilaki hyväksyttiin vuonna 1935. Virallisten tilastojen mukaan Suomessa tehtiin vuosina 1935–1970 rotuhygieenisin syin 7 350 sterilointia. (Erikson 2008; 67-69; Mäki 1998, 66-68; Vehmas 2005, 60-68;)

3.2.1 Vammaisten surmaaminen osana rotuhygieniaa

Natsit olivat suunnitelleet kehitysvammaisten ja mielisairaiden surmaamista jo ennen toista maailmansotaa, mutta se päätettiin toteuttaa vasta sodan aikana. Tarkoituksena ei ollut taistella vain kansakunnan geneettistä rappeutumista vastaan, vaan myös vapauttaa sairaaloiden vuodepaikkoja ja henkilökuntaa tulevaa sotaa varten. Vuoden 1941 loppuun mennessä olikin onnistuttu ”vapauttamaan” 93 521 vuodepaikkaa eutanasiaohjelman ansiosta. Vuosina 1939–1945 Saksassa surmattiin kaiken kaikkiaan 200 000 – 275 000 vammaista ihmistä. Suurinta osaa lääkäreitä ei asetettu koskaan tuomiolle. Osa sotarikoksia tehneistä tiedemiehistä muutti Yhdysvaltoihin, monet entiset rotuhygienikot toimivat vaikutusvaltaisina tutkijoina Saksassa 1970-luvulle saakka. (Vehmas 2005, 71-72)

4 Kehitysvammaisen ihmisen asiakastyön lähtökohta -lainsäädäntö ja nykytilanne

Kuka päättää kehitysvammaisen asioista? Kehitysvammaisen ihminen törmää tavallista useammin mukautumisen ja sopeutumisen pakkoon. Tilanteisiin, joissa muut tietävät, mikä on parasta ja järkevintä. Kuitenkin myös kehitysvammaisilla on oikeus tulla kuulluksi heitä koskevia päätöksiä tehtäessä.

4.1 Lainsäädäntö

Tällä hetkellä lainsäädäntö, kansainväliset sopimukset (YK: n vammaisten oikeuksien yleissopimus, Euroopan neuvoston vammaispoliittinen ohjelma) sekä Valtioneuvoston vammaispoliittinen selonteko luovat vankat puitteet

kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta kunnioittavien ja yksilöllisistä tarpeista lähtevien tukimallien kehittämiseksi.

Suomessa uusi vammaispalvelulaki tulee voimaan kuluvan vuoden syyskuussa ja tuo kunnille veloitteen henkilökohtaisen avun järjestämiseen. Henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu vaikeavammainen ihminen, joka tarvitsee välttämätöntä ja toistuvaa apua päivittäisissä toimissa kotona tai kodin ulkopuolella. Palvelusuunnitelmien tekeminen nousee sosiaalitoimessa entistä keskeisemmäksi työkaluksi.

Lakiuudistuksella, kehitysvamma-alan kehittämissuunnitelmissa ja laitosasumisen purkamisella on paljon yhtymäkohtia Britannian tilanteeseen. Britannian uusi kuntaja vammaispalvelulaki otettiin käyttöön vuonna 2001. Kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeus, yksilöllisyys sekä palveluiden käyttäjälähtöisyys korostuivat. Kaikki kehitysvammaista itseään koskeva tieto tuotetaan sellaisessa muodossa, että asianomainen kykenee käsittelemään sitä. Näin varmistetaan, että ihmisen omat mielipiteet tulevat kuuluksi. Käytäntö on osoittanut, että kun kehitysvammaisia autetaan osallistumaan ja tekemään hyviä omia päätöksiä sosiaalipalveluistaan, se nostaa koko yhteisön sosiaalista pääomaa. Samalla kehitysvammainen ihminen tuntee itsensä entistä arvostetummaksi. Myös välilliset vaikutukset ovat olleet positiivisia; kalliiden kriisipalveluiden käyttö kunnissa on vähentynyt, kun arjen tukirakenne toimii. Lisäksi kehitysvamma-alalla työskentelevien työntekijöiden työssä jaksaminen on parantunut. (Niemelä & Brandt 2007, 78-79).

5 Freiren pedagogiikka kehitysvammaisen osallisuuden ja asiakastyön teoreettisena taustana

Brasilialainen kasvatustieteilijä Paulo Freire (1921-1997) aloitti voimaannuttavan kasvatustyönsä lukutaidottomien ja maattomien maanmiestensä keskuudessa 1950-luvulla. Ajatuksena oli nostaa oppijoiden omat kokemukset tietoiseen pohdintaan. Freire kertoo kokeilleensa uransa aikana useita kommunikaation tapoja ja hylänneensä niistä useimmat. Yksi lähtökohta on kuitenkin pysynyt: luottamus siihen, että vain toimimalla yhdessä ihmisten kanssa voi saavuttaa jotain heidän kannaltaan autenttista. Freiren pedagogiikkaa voidaan soveltaa kouluympäristön

lisäksi laajemminkin; oppimisen päämääränä ei hänen mukaansa ollut pelkästään oppiminen, kuten yhä tavattoman usein ajatellaan, vaan maailman muuttaminen paremmaksi paikaksi. Tässä onkin ihmeteltävää tälle ajalle, jossa opettajat, tutkijat ja virkamiehet kuvaavat koulutuksen tavoitteeksi varmistaa ihmisten pärjäämisen eli menestymisen maailman muutoksessa - siis sopeutumisen siihen, mitä tulevaisuus milloinkin tuo tullessaan. Kehitysvammaisten ihmisten maailman muuttaminen paremmaksi tapahtuu siten, että, maltamme Freiren mallin mukaan toimimalla ihmisten kanssa. Näin on mahdollista kuunnella ja selvittää mitä sanottavaa heillä on heidän omia elämänvalintojaan koskien. Näin estyy toimimattomien, joskus jopa väärin valintojen ja päätösten syntyminen. (Freire 1970, 34-42).

Freire mainitaan ongelmaperustaisen (tai -keskeisen) opetuksen teoreetikoksi. On totta, että Freire kritisoi opetuksen "talletusteoriaa" eli käsitystä, jonka mukaan oppilas säilöo muistiinsa asiasisältöjä, joita opettaja sinne tuottaa. Talletuskäsityksen tilalle Freire halusi tuoda oppilaan aktiivisuutta ja opettajan ja oppilaiden dialogista suhdetta korostavan näkemyksen, jossa opetus ei etene valmiin kaavan mukaan, vaan luovasti ja uutta tietoa toimintatilanteessa etsien. Freireä ei pidä kuitenkaan sekoittaa konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen ja olettaa hänen puhuneen vain tehokkaampien opetus-menetelmien puolesta. (Pikkarainen 1992).

Ongelmaperustaisella asenteella Freire halusi vastustaa yksilöitä sopeuttavaa ja passivoivaa kasvatusta. Dialogisuus (jonka Freire osin omaksui Buberin filosofiasta) viittasi kumouksellisen toiminnan muotoon, ei pelkästään opetusstrategiaan. Opetuksen oli tarkoitus johtaa toimintaan ja muutokseen, ei vain "tiedon konstruointiin". Freirelle uskollisempaa olisikin korostaa sitä, ettei hän ensi sijaisesti kehottanut oppimaan ongelmien kautta tai ongelmalähtöisesti, vaan oppimaan ongelmiin tarttumalla ja tarttumaan ongelmiin oppimalla. Freire ei kuitenkaan puhunut vain tehokkaampien opetusmenetelmien puolesta, vaan halusi vastustaa yksilöitä sopeuttavaa ja passivoivaa kasvatusta. Oppimisen on tarkoitus johtaa toimintaan ja muutokseen. Freiren omassa opetustyössä Brasilian köyhimpien keskuudessa ongelmalähtöisyys on tarkoittanut todellisten ongelmien käsittelyä: yhteiskunnalliset ongelmat voivat antaa motiivin oppimiselle ja ne voidaan kohdata ja yrittää ratkaista oppimisen keinoin.

Opetus ei voi siis nojata vain tieteelliseen tutkimukseen ja oppimispsykologiaan. Tehokkaampien opetusmuotojen etsiminen ei sinänsä eroa behaviorismista. Onkin joko tunnustettava, että kaikki opetus ja kasvatus on pohjimmiltaan yksilöiden behavioraalista kontrollia, ihmisten kesyttämistä, tai sitten on hyväksyttävä opettajan autenttinen eettinen vastuu, jolle ei löydy ainoatakaan auktoriteettia selkänokaksi. Jos valitaan jälkimmäinen, on huomattava, että parempi opetus voi tarkoittaa vain normatiivisesti parempaa. Tässä Freiren eksistentiaalisuus on ilmeistä. Valintojensa edessä opettaja tai opetussuunnittelija ei voi jättäytyä tieteen tai tutkimuksen selän taakse vaan hänen on tiedostettava tekemänsä moraaliset ja poliittiset ratkaisut opetuksen sisältöjä, tavoitteita ja muotoja asettaessaan. Jokainen valinta on autenttinen ja peruuttamaton teko, jota ennen ja jonka jälkeen ei ole yhtään jumalaa tuomariksi tai varmuuden takaajaksi. (Freire 1970, 78-79; Pikkarainen 1992).

Freiressä on näin tietty postmodernille teorialle tavallinen piirre: teoria, tutkimus ja käytäntö ymmärretään viime kädessä aina episteemisesti suhteellisiksi - rajoittuneiksi, ehdollisiksi, paikallisiksi -, mutta moraalisesti ja poliittisesti sitoutuneiksi. Nämä kaksi - tietämisen relationaalisuus ja eettinen sitoutuneisuus - ovat Freirelle yksi ja sama, aivan kuten Nietzschen ja Freireen vaikuttaneen Ortega y Gassetin perspektivismeissä tai feministisen teorian standpoint-epistemologiassa. Kun hylätään oletus neutraaliudesta ja hyväksytään, että opettaja ja tutkijakin ovat aina asemoituneina olosuhteisiinsa, eettisen vastuun ja kriittisyyden vaatimus korostuu.

Nykyään kriittisyys voi tarkoittaa lähes mitä tahansa. Osin tämä on seurausta sanan latinankielisen juuren polveilusta eri kielissä, mutta paljolti myös siitä, että sanaa on pesty puhtaaksi sen laajemmasta yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta. Selkeimmin tämä ilmentyy USAlaisessa sanastossa, jossa kriittinen ajattelu on yhtä kuin tehokas ja pätevä ajattelu. Siitäkin on tehty ase, joka voidaan kääntää mitä tahansa vastaan. Niinpä nykyään voidaan olla samalla tavalla "kriittisiä" vaikkapa huumeita, suuryrityksiä, maahanmuuttajia tai terveydenhuoltoa kohtaan - ainoa sisältö sanassa onkin nyt se, että jotakin vastustetaan. Tällainen merkitys kannattaa Freireä lukiessa unohtaa.

Freiren käytössä kriittisyyden tuli toteutua aina suhteessa siihen elämän-muotoon, jossa sitä harjoitettiin. Kriittisyys kohdistui yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja sillä

oli viime kädessä rakentava päämäärä näiden olosuhteiden muuttamisessa. Kriittisyyden välittömiin lähikäsitteisiin kuuluivat näin progressiivisuus, subversiivisuus ja utooppisuuskin, ja tämänkaltaisia sanoja on kyettävä sulattelemaan jos aikoo Freireä tosimelellä lukea. (Freire 1970, 187-190; Pikkarainen 1992).

6 Kaikilla ihmisillä on oikeus osallistua ja olla vuorovaikutuksessa

Tarkastelen tässä kappaleessa sellaista viestintätilannetta jossa ns. tavallinen ihminen viestii kehitysvammaisen ihmisen kanssa. Pyrin nostamaan esiin seikkoja jotka on hyvä huomioida tilanteessa jossa toinen viestijä ei vammansa vuoksi välttämättä pysty kommunikoimaan tasavertaisesti. Vuorovaikutuksen rakentaminen on kuitenkin ainoa tapa jolla kehitysvammaisen ihmisen elämää voidaan muuttaa laadukkaammaksi. Keskityn erityisesti sanattoman, nonverbaalisen viestinnän tarkasteluun joka merkitys on suuri kaikissa vuorovaikutustilanteissa ja se uskon, että sen merkitys on erityisen merkityksellinen viestittäessä kehitysvammaisten ihmisten kanssa.

Keskinäisviestinnällä eli interpersonaalaisella viestinnällä tarkoitetaan puheviestinnässä tilannetta, jossa vähintään kaksi henkilöä viestii vastavuoroisesti toisilleen. Viestintä on siis vuorovaikutuksellista sanomien vaihdantaa ja yhteisten merkitysten rakentamista lähettäjän ja vastaanottajan välillä. Lähtökohtana on viestin lähettäjän ajatus sanoa jotakin viestin vastaanottajalle. Jotta ajatus saadaan välitettävään muotoon, se tulee muuntaa eli koodata tilanteeseen sopivaksi joko kielen, viittomien, kuvien tai aistien kautta toimivien merkkijärjestelmien mukaiseksi. Viesti kulkee eteenpäin kulloinkin sopivaa kanavaa pitkin, puheen tapauksessa ääniaaltoina ilmassa, viittomissa visuaalisina merkkeinä, viittomina. Vastaanottaja tulkitsee viestin koko käsillä olevan tilanteen perusteella tulkiten sekä vastaanottamaansa verbaalista että nonverbaalista informaatiota. Tämän tulkinnan pohjalta hän muotoilee itselleen käsityksen viestin sisällöstä. (Repo & Nuuttinen 1998, 13; Hyttinen 9.12.2009).

Vuorovaikutus ei suinkaan pääty tähän, vaan nyt on viestin vastaanottajan vuoro ilmaista itseään. Vuorovaikutustilanteeseen, kuten viestin muotoiluun tai tulkintaan

vaikuttavat luonnollisesti kaikki taustatekijät. Ns. normaalissa viestintätilanteissa näitä ovat muun muassa kummankin osapuolen tiedot käsiteltävästä aihealueesta tai viestintäkumppanista, aiemmat kokemukset viestintätilanteista sekä mielialat, asenteet ja tunteet. Kehitys- tai aistivammaisten kanssa vuorovaikutukseen vaikuttaa kehitysvammaisen ihmisen kyky ja rajoitteet kommunikoida. Perehtymällä ja opettelemalla tuntemaan toisensa viestintätyylit opitaan miten juuri tämän ihmisen kanssa ollaan ja jaetaan asioita.

Kaikissa arjen tilanteissa, joissa ihmiset kohtaavat toisensa on mahdollisuus toimivaan vuorovaikutukseen vaikka esim. aikuisen ihmisen voi joskus tuntea vaikealta eläytyä lapsen tai kehitysvammaisen maailmaan. Ihminen kuitenkin tarvitsee tullakseen aktiiviseksi ja aloitteelliseksi viestijäksi runsaasti kokemuksia siitä, että on mukavaa ja hyödyllistä olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Kehitysvammaisen ihmisen ymmärtäminen ja hänen kanssaan toimiminen edellyttää kumppanilta kykyä ja halua asettua toisen asemaan. Vastaavasti meidän ei ole mahdollista tietää aivan varmasti, millä tavalla esimerkiksi vaikeasti kehitysvammaisen ihminen hahmottaa ja kokee maailmansa. Arjen kiireen keskellä ei myöskään ole aina helppoa pysähtyä tähän hetkeen ja toiseen ihmiseen. Toista ihmistä ei kuitenkaan ole mahdollista oppia tuntemaan, mikäli ei pysähdy aidosti havainnoimaan hänen ilmauksiaan ja ajatuksiaan. (Hyttinen 9.12.2009).

Omat ennakoajatukset ja -asenteet tulee asettaa syrjään, jotta pystyy toimimaan tilanteessa toisen aloitteet huomioiden. Vuorovaikutusta tai vuorovaikutustilannetta ei pysty suunnittelemaan etukäteen, joten tilanteeseen on vain uskallettava heittäytyä. Parhaimmin yhteyden toiseen ihmiseen saa tekemällä asioita, jotka kiinnostavat häntä eniten. Joskus yhteinen toiminta voi ulkopuolisesta näyttää hassulta. Jos kontakti kuitenkin syntyy parhaiten esimerkiksi toisen ilmeitä ja ääntelyä jäljittelemällä, on samantekevää, mitä toiset ihmiset ajattelevat tästä toiminnasta. Tarkoitus pyhittää keinot. (Repo & Nuutinen 1998, 35-37; Hyttinen 9.12.2009).

Vuorovaikutustaitoja ja aloitteiden tekoa harjoittelevan ihmisen kanssa toimiessaan osaavan kumppanin on tärkeää olla vuorovaikutuksessa hänen ehdoillaan. Hänen aloitteensa ja mielenkiinnon kohteensa käynnistävät vuorovaikutuksen.

6.1 LOVIT-muistisääntö

Kehitysvammaisten kanssa viestittäessä on tärkeää muokata omaa viestintätapaansa ja käyttämiään vuorovaikutusstrategioita sellaisiksi, että toisen on mahdollista osallistua vuorovaikutukseen omien kykyjensä mukaan. Viestimiselle on varattava aikaa, oltava tilanteessa kiireettömästi läsnä ja havainnointitapa tarkasti vuorovaikutuskumppaninsa olemusta ja toimintaa. Vuorovaikutuksen nopeus ja tauot rytmitetään kumppanin mukaan. Hänen aloitteitaan havainnoidaan tarkasti ja niihin vastataan välittömästi.

Kehitysvammaisten ihmisten kanssa kommunikointia ja vuorovaikutusta tukee Papunet, Kehitysvammaliiton selkokieliokeskuksen kehittämä LOVIT-muistisääntö. Nämä vuorovaikutusta tukevat peruselementit huomioimalla jokainen voi havainnoida ja arvioida omaa tapaansa olla vuorovaikutuskumppani.

- on tilanteessa vastavuoroisesti **läsnä**
- **odottaa** ja antaa tilaa aloitteille
- **vastaa** kumppaninsa kommunikointiin
- mukauttaa **ilmaisuaan** kumppanin kommunikointitarpeita vastaavaksi
- tarkistaa viestien **tulkinnan**

Moni arkinen asia vaatii kahden kumppanin osallistumista tai ainakin asioita on mukavampi tehdä yhdessä toisen kanssa. Mattojen pudistelu pihalla ei onnistu kunnolla, jos sen tekee yksin, ja ruokakin maistuu paremmalta hyvässä seurassa. Samalla tavoin on tärkeää, että ihmisillä on toisensa kohdatessaan aikaa ja mahdollisuuksia asioiden jakamiseen kertomalla, pyytämällä, kysymällä ja vastaamalla. On tärkeää, että yhteisiä vuorovaikutushetkiä ei luovuta vaikka viestiminen olisi haasteellistakin, vaan lähetetään informaatiota sanojen ja merkkien lisäksi myös aistien välityksellä ja ei-kielellisellä, nonverbaalisella ulottuvuudella. Pienen lapsen tavoin vaikeimmin kehitysvammaisen ihminen reagoi moniin aistimuksiin kokonaisvaltaisesti ja tunneperäisesti kokien aistimukset joko miellyttävinä tai epämiellyttävinä. Aistien yli- tai aliherkkyys voi myös haitata ihmisen kykyä toimia vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Aistimuksiin yliherkästi reagoivan ihmisen aivot rekisteröivät aistimukset liian voimakkaina.

Hänen on myös vaikea erottaa olennaista aistiärsykettä epäolennaisesta. Vuorovaikutuksessa ihminen saattaa esimerkiksi kokea ystävällisen kosketuksen puristavana tuntemuksena ja kumppanin puheen epämiellyttävän vihlovana äänenä. Seurauksena voi olla fyysisen kosketuksen vältteleminen tai kontaktista vetäytyminen. Aistimuksiin aliherkästi reagoiva ihminen ei puolestaan saa riittävästi tarvitsemaansa aistiärsytystä, vaan joutuu itse hakemaan tavallista voimakkaampia aistikokemuksia pitääkseen yllä aktiivisuuttaan ja sopivaa vireystilaa. Vuorovaikutuksessa tällainen ihminen saattaa esimerkiksi hakeutua niin läheiseen kontaktiin, että kumppani kokee sen häiritsevänä. (Kehitysvammaliitto/Papunet-verkkopalveluyksikkö).

Kehitysvammaisen ihmisen kanssa aistien ja sanaton viestintä korostuu. Nonverbaalisella viestintää havainnoidaan pääosin visuaalisesti eli katsomalla. Se antaa vihjeitä siitä, kuinka sanottua tulisi tulkita, ja sitä on kaikki se viestintä, mikä välittyy muun kuin sanojen välityksellä – siis esimerkiksi eleet ja ilmeet sekä äänenkäyttöön ja puhetapaan liittyvät piirteet. On arvioitu, että yli puolet kaikesta viestinnästämme tapahtuu nonverbaalisin keinoin. Kyse ei siis olekaan mitättömästä ”oheisviestinnästä”, kuten usein kuulee puhuttavan. Lähetämme nonverbaalisia viestejä ympäristöömme jatkuvasti – onpa jopa sanottu, ettei ihminen kerta kaikkiaan voi olla viestimättä. Kasvonilmeemme, katseemme, istuma-asentomme, jopa ulkoinen olemuksemme voidaan kaikki lukea sanattomiksi viesteiksi. Nonverbaalinen viestintä onkin suurelta osin automaattista, spontaania ja tiedostamatonta, eikä sitä voida kontrolloida samaan tapaan kuin sanallista viestintää. (Hyttinen 2009; Kehitysvammaliitto/Papunet-verkkopalveluyksikkö).

Koska nonverbaalinen käyttäytyminen on pitkälti tiedostamatonta ja koska sen kontrolloiminen on monessa tapauksessa mahdotonta, on se useasti verbaalista viestintää todenmukaisempaa ja paljastavampaa. Mikäli verbaalisen ja nonverbaalisen viestin sisällöt eroavat toisistaan, vastaanottaja onkin taipuvainen uskomaan enemmän sanattoman viestintäkanavan välittämää informaatiota. Kuinka meidän esimerkiksi tulisi suhtautua henkilöön, joka sanoo nukkuneensa hyvin, mutta haukottelee jatkuvasti ja jaksaa häidin tuskin pitää silmiään auki? (Hyttinen 2009).

On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi huumoriin liittyen ristiriitaiset viestit saattavat olla useasti tarkoituksenmukaisiakin. Myös niin kutsutuissa high-context – kulttuureissa, joita ovat esimerkiksi monet aasialaiset ja arabialaiset kulttuurit, on viestin todellinen sisältö luettavissa ”rivien välistä” eli verbaalisen ja nonverbaalisen viestinnän ristiriitaisuuksia yhteen sovittamalla.

Edellä kuvattu ”sosiaaliseen vuotoon” (emotional leakage) täytyy kiinnittää aina huomiota mutta kehitysvammaisten ihmisten kanssa viestittäessä se korostuu entisestään. Viestijän tulee tiedostaa nonverbaalisen viestinnän paljastavuus. Viestintätilannetta on tarkasteltava kokonaisuutena ja ymmärrettävä, että kehitysvammaisten ihmisten nonverbaalista viestintää ei pidä liioitella, sillä väärinymmärryksen vaara on vuoksi aina suuri.

Kaiken toimivan vuorovaikutuksen perustana on, että ihmiset ovat viestintätilanteessa aidosti läsnä toisilleen ja kiinnostuneita toisistaan. He pystyvät sulkemaan muut häiritsevät tekijät pois mielestään ja keskittymään juuri tähän hetkeen tämän ihmisen kanssa. Hyvin toimiessaan vuorovaikutus tuottaa iloa molemmille sen osapuolille. Toimivan vuorovaikutuksen syntyemisessä ja sen eteenpäin viemisessä molemmilla osapuolilla on tärkeä, tasa-arvoinen rooli. Kumpi tahansa voi aloittaa vuorovaikutuksen ja lopettaa sen halutessaan. Molemmat myös toimivat vuorotellen sekä aloitteentekijän että vastaanottajan rooleissa.

Yhteiset kokemukset ja elämykset ovat vuorovaikutuksen ja yhteisen ymmärryksen perusta. Yhdessä toimien kumppanukset oppivat tuntemaan toisensa ja sen, miten juuri tämän ihmisen kanssa ollaan ja jaetaan asioita. Yhteisten, onnistuneiden vuorovaikutuskokemusten kautta kumppanit löytävät yhteisen kielen ja ymmärtävät toisiaan paremmin. (Hyttinen 2009; Kehitysvammaliitto/Papunet-verkkopalveluyksikkö; Repo & Nuuttinen 1998, 67-70).

6.2 Nonverbaalisen viestinnän osa-alueet

Nonverbaalisen viestinnän osa-alueita voidaan luokitella monin eri tavoin. Seuraavassa esitetään eräs jaottelu (Hyttinen 2009; Repo & Nuuttinen 1998) luokittelun pohjalta muutamine esimerkkeineen.

Kinesiikka eli "body language"

Kinesiikkaa eli kehon kieltä ovat kaikki ilmeet ja eleet, liikkeet ja asennot sekä katseeseen liittyvät seikat, kuten katseen suuntaaminen ja katsekontakti.

Proksemiikka eli tilankäyttö

Proksemiikkaan eli tilankäyttöön liittyvät seikat liittyvät suurelta osin ihmisen tarpeeseen pitää yllä omaa henkilökohtaista tilaansa, "reviiriä". Keskeisimmät tämän reviirin suuruuteen vaikuttavat seikat ovat viestijöiden välisen ihmissuhteen luonne sekä se, millaisesta viestintätilanteesta on kyse.

Kronemiikka eli ajankäyttö

Aikaa ei helposti mielletä yhdeksi nonverbaalisen viestinnän osa-alueista. Keskustelun etenemisvauhti, taukojen käyttö puheessa sekä yleinen näkemys ajasta ja sen käytöstä ovat kuitenkin viestintää siinä, missä sanatkin.

Haptiikka eli kosketuskäyttäytyminen

Kosketus on erittäin voimakas viestintäkeino. Se on yleinen viestittäessä tunteita, statusta ja voimaa – niin positiivisessa kuin negatiivisessakin mielessä. Lapsen kanssa viestiminen on luontevalla tavalla hyvin kosketuskeskeistä, mutta aikuistumisen myötä koskettaminen vähenee huomattavasti.

Fyysinen olemus

Ensi kertaa tavatessaan ihmiset kiinnittävät väistämättä huomiota toistensa ulkonäköön. Tällä tavoin muodostetut käsitykset esimerkiksi henkilön persoonasta, pätevydestä, kiinnostavuudesta ja miellyttävyydestä voivat osoittautua myöhemmin joko paikkansapitäviksi tai täysin vääriksi, mutta ne muodostetaan sellaisten nonverbaalisten signaalien pohjalta, joita on mahdoton kätkeä. Näitä ovat esimerkiksi sukupuoli, ikä, ihonväri ja ruumiinrakenne.

Paralingvistiikka eli äänen ja puhettavan piirteet

Paralingvistiikaksi voidaan laskea kaikki sellaiset ilmaukset ja äänen piirteet, jotka eivät ole sanoja. Kielellisen sanoman merkitystä voidaan vaihdella esimerkiksi äänen sävelkorkeutta, nopeutta, voimakkuutta, taukojen määrää ja äänen laatua

muuttamalla. Myös haukottelu, nauraminen, yskiminen, huokailu ja kaikenlaiset täyteäänähdykset (“mm”, “uh”, “öö” jne.) lasketaan paralingvistiikan alueelle kuuluviksi.

6.3 Nonverbaalisen viestinnän tehtävät

Kaiken kaikkiaan nonverbaalisella viestinnällä on lukuisia eri tehtäviä. Sen keinoin voidaan esimerkiksi

- korvata sanallisia viestejä: tietyllä, yhteisesti sovitulla eleellä, kuten esimerkiksi käsimerkillä, voi olla oma semanttinen merkityksensä (esim. peukalot pystyssä, OK, keskisormen näyttäminen).
- täydentää, korostaa tai vahvistaa sanallista viestiä: puhetta voidaan esimerkiksi painottaa tai havainnollistaa kädenliikkein.
- säädellä vuorovaikutustilannetta: puheenvuoro voidaan luovuttaa keskustelukumppanille pään nyökkäyksellä tai antamalla puheen intonaation laskea lauseen loppua kohti.
- antaa palautetta: esimerkiksi pään nyökkäily kertoo kuulijan kuuntelevan, ilmeillä voidaan viestiä hyväksyntää tai erimielisyyttä.
- ilmaista tunteita: esimerkiksi äänensävy ja ilmeet kertovat puhujan tunnetiloista.
- täydentää henkilökuvaa: persoonallisuuden piirteet, kuten esimerkiksi ulospäin suuntautuneisuus tai ujous, nousevat usein esiin nimenomaan nonverbaalisen viestintäkäyttäytymisen kautta.
- määritellä ihmissuhteiden luonnetta: läheisyyttä viestitään esimerkiksi koskettelemalla, korkeaa statusta muun muassa etäisyyden pitämällä tai tietynlaisella pukeutumisella.
- ylläpitää sosiaalisia rituaaleja: tervehdykset, kuten kättely, ovat rituaaleja, joita toteutetaan nonverbaalisen käyttäytymisen keinoin.
- ilmaista interpersonaalisia asenteita: ylemmyyttä/alemmuutta voidaan viestiä esimerkiksi elein ja ilmein, aktiivisuutta/passiivisuutta kehon asennoin.
- täydentää ja huolitella verbaalista ilmaisua: erilaisin elein, ilmein ja äänellisin keinoin (esim. korkeuden, nopeuden ja voiman vaihteluilla) puheesta saadaan ymmärrettävämpää ja

helpommin kuunneltavaa. (Hyttinen 2009; Repo & Nuuttinen 1998; Niemelä & Brandt 2007, 78-80).

7 Asiakastyön prosessuaalisen kuvauksen malli

Uusi vammaispalvelulaki tulee voimaan syyskuussa 2009 ja tuo kunnille veloitteen henkilökohtaisen avun järjestämiseen. Henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu vaikeavammaisen ihminen, joka tarvitsee välttämätöntä ja toistuvaa apua päivittäisissä toimissa kotona tai kodin ulkopuolella. Palvelusuunnitelmien tekeminen nousee sosiaalitoimessa entistä keskeisemmäksi työkaluksi arjen sujuvuuden turvaamiseksi. Palvelusuunnitelma on sosiaalitoimessa käytettävä työväline, jonka avulla määritellään ja suunnitellaan arjessa tarvittava tuen määrä ja laatu mm. kehitysvammaisten ihmisten elämisessä ja asumisessa.

Palvelusuunnitelma palvelee hyvin sekä viranomaisia että kehitysvammaisia ihmisiä ja heidän omaisiaan mikäli tilanteissa kiinnitetään tarpeeksi huomiota siihen, että kehitysvammaisen ihmisen oma ääni kuuluu suunnittelutilanteessa. Sivulla 23 on kuvattu kehitysvammaisen henkilön asiakastyön prosessi. Kuvion avulla hahmotellaan palvelusuunnittelua, jossa lähtökohtana on ihminen, hänen vahvuutensa ja tarpeensa. Kuvion perusteella on mahdollista kehittää palvelusuunnitelmaan laajennusosa jonka avulla tiivistetään entisestään kehitysvammaisten, heidän perheidensä ja viranomaisten sujuvaa yhteistyötä. Suunnitelma edistää YK:n vammaisten ihmisoikeussopimuksen ja Freiren hengen mukaisesti ihmisyyttä, tiedostamista, dialogia, vuorovaikutus ja sisältää ajatuksen, että kukaan ei ole liian kehitysvammaisen oppiakseen jotain.

Vuorovaikutuksen varmistaminen takaa kehitysvammaisen henkilön äänen kuulumisen hänen elämäänsä ja asumista koskevissa suunnittelu- ja päätöksentekotilanteissa. Toimivan arjen ratkaisujen löytyminen vähentää kriisitilanteiden syntymistä ja edesauttaa kehitysvammaisten itsensä, heidän omaisten sekä työntekijöiden elämän laatua ja jaksamista.

Palvelusuunnitelman laajennusosa toimii laadunvarmistajana niin, että kaikki neuvottelun osapuolet tietäisivät mistä puhutaan ja mitä tarkoittaa kun puhutaan kehitysvammaisen mahdollisimman oman näköisestä elämästä ja asumisesta.

Sosiaalitoimen työntekijöille ja kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskenteleville paketti toimisi työvälineenä asumista (elämää) koskevissa neuvottelu- ja suunnittelutilanteissa.

Kehitysvammaisen henkilön asumistilannetta tarkastellaan nyt ja ennakoidaan esim. seuraavan viiden vuoden päähän. Parhaimmillaan se toimii tarkistuslistana sekä perheen että viranomaisten suunnitelmista vuosien varrelle. Suunnitelma edistää kunnan ja perheiden yhteisen tiedon keräämisen- ja puheeksi ottamisenmallia josta jää kaikille osapuolille paperi. Kunnat saavat ennakointitietoa mihin kehitysvammaisten kuntalaisten asumisessa on varauduttava lähivuosien aikana. Kunnissa pystytään aiempaa tehokkaammin varautumaan julkitulleen tiedon pohjalta tuleviin budjetti-, kaavoitus- ja palvelujen ennakointiin ja järjestämiseen.

Laajennusosa on kahdensuuntainen; se tarjoaa samoja teemoja mietittäväksi viranomaisille ja kehitysvammaisille sekä heidän omaisilleen. Omaisten ja kehitysvammaisten käyttöön tuleva versio selkokielistetään ja tarjotaan mahdollisimman monelle mahdollisuus saada tietoa ymmärrettävässä muodossa.

YES-MATERIAALIPAKETTI SOSIAALIPALVELUJEN SUUNNITTELUUN (Yksilöllisen Elämän Suunnittelu)

7.1 YES-materiaalipaketin teoreettinen tausta

Materiaalipaketin teoreettisena kehyksenä ovat NLP, neurolingvistinen prosessointi ja humanistis-kognitiivinen näkökulma jolla tässä työssä tarkoitetaan aikuiskasvatuksellista ajattelumallia. NLP tulee sanoista "neuro" (=hermo), "linguistic" (=kieli), "Programming" (=ohjelmointi).

NLP on kaikenikäisille sopiva käytännönläheinen ja tavoitteellinen erilaisten ongelmien ratkaisumenetelmä. NLP:ssä tähdätään aina suoraan ongelman ratkaisemiseen, ei sen pitkäaikaiseen analysointiin. NLP on poikkitieteellinen mallikokoelma ajattelun menetelmistä joita käyttäen rakennamme käsityksemme todellisuudesta.

"Neuro" viittaa siihen, että kaikki käyttäytyminen on neurologisten prosessien tulosta. Neurologiset prosessit liittyvät hermojärjestelmään, johon aistimme - näkö, kuulo, tunto, haju ja maku - kuuluvat.

"Linguistic" viittaa siihen, että neurologiset prosessit ilmenevät, järjestyvät ja muodostuvat malleiksi ja strategioiksi kielen ja kommunikointijärjestelmien kautta. Kieli ilmaisee ajattelumaailmaamme ja kieli-sana viittaa tässä myös ns.

"kehonkieleen", asentoihimme, liikkeisiin, ilmeisiin, eleisiin, ajattelumalleihimme, uskomuksiin ja arvoihin. Kysymys on siitä, kuinka käytämme kieltä ja miten se vaikuttaa meihin.

"Programming" (ohjelmointi) viittaa järjestämisprosesseihin, joissa aistijärjestelmän komponentit järjestäytyvät tulosten saavuttamiseen tarvittavaan järjestykseen. (www.nlp.fi)

Ohjelmointi-termi on lainattu tietojenkäsittelyn alueelta, ja sillä käsitetään tässä myös sitä, että ajatukset, tunteet tai toiminnat ovat ns. alitajuisia "ohjelmia", joita voidaan muuttaa "päivittämällä" niitä itsellemme tarkoituksenmukaisemmiksi.

Kaikki NLP-menetelmät ovat myönteisiä ja ihmistä tukevia. Niiden avulla voi asettaa itselleen tavoitteita, tunnistaa rajoittavia uskomuksia ja muuttaa käyttäytymistapojaan. NLP:tä voi käyttää sekä arkielämän vuorovaikutustilanteissa että omien rajoittavien ajattelutottumusten tunnistamiseen ja muuttamiseen.

NLP-prosessien avulla voidaan kartoittaa minkälaisia ovat toistuvat käyttäytymismallimme, ja mikä on niiden tarkoitus? NLP:stä on apua mm. mallien havaitsemisessa.

NLP:n avulla voidaan kartoittaa subjektiivisen kokemustemme rakenteita. Kuinka teemme sen mitä teemme? Kuinka ajattelemme? Kuinka opimme? Kuinka tulemme hyväälle tuulelle tai vihaisiksi? Kuinka onnistumme tai emme onnistu? kuinka se oikein tapahtuu? Prosesseissa ja harjoituksissa opetellaan havaitsemaan ja tarvittaessa muuttamaan kokemusten rakenteita, käyttäytymismalleja sekä vuorovaikutus- ja käyttäytymisprosesseja. (Toivonen & Kauppi; www.nlp.fi)

Humanistis-kognitiivinen ajattelu samoin kuin NLP pitää elämän suunnittelun pohjana omaa käsitystä hyvästä elämästä, omien ajatusten tunnistamista ja itsemääräämistä.

NLP:tä ja aikuiskasvatuksellista mallia voidaan hyödyntää kehitysvammaisten ihmisten kohdalla kun edistetään yksilön osallisuutta ja voimaantumista. NLP:n avulla tehdään näkyväksi menetelmiä, joiden avulla voi muuttaa tai järjestää uudestaan ajatusmalleja, kokemusten rakenteita, totuttuja tapoja, uskomuksia ja asenteita. Näin voidaan ratkaisevasti vaikuttaa omaan käyttäytymiseen ja sen kautta myös ympäristöön sekä saada eri tilanteisiin useampia vaihtoehtoja toimia aikaisemman, ehkä vain yhden toimintamallin lisäksi.

Pohdinta

Toisin kuin muissa Pohjoismaissa ja esimerkiksi Englannissa, Skotlannissa tai Yhdysvalloissa Suomessa kehitysvammaisten asumiseen liittyvä kehittämistyö on tähän asti keskittynyt palveluiden organisointiin ja asumisen käytäntöihin. keskusteluissa korostuvat taloudellinen ja tehokkuuteen liittyvä näkökulma ja ideologinen keskustelu vammaisten henkilöiden oikeudesta yksilölliseen tukeen on ollut taka-alalla. Vaikka ideologinen keskustelu on alkanut järjestelmälähtöisyys ja kehitysvammaisten ihmisten puolesta tietäminen istuu edelleen tiukasti asenteissa ja arkipäivän toimissa. Tällä hetkellä lainsäädäntö, kansainväliset sopimukset (YK: n vammaisten oikeuksien yleissopimus, Euroopan neuvoston vammaispoliittinen ohjelma) sekä Valtioneuvoston vammaispoliittinen selonteko haastavat meidät kaikki kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen ja edistämiseen. Lainsäädäntö luo vankat puitteet yksilöllisistä tarpeista lähtevien tukimallien kehittämiseksi.

Uusi vammaispalvelulaki tulee voimaan syyskuussa 2009 ja tuo kunnille veloitteen henkilökohtaisen avun järjestämiseen. Henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu vaikeavammaisen ihminen, joka tarvitsee välttämätöntä ja toistuvaa apua päivittäisissä toimissa kotona tai kodin ulkopuolella. Palvelusuunnitelmien tekeminen nousee sosiaalitoimessa entistä keskeisemmäksi työkaluksi.

Minulla oli mahdollisuus tutustua Britanian kehitysvammaisten asumiseen lokakuussa 2008.

Britannian kehitysvammapalveluilla on paljon yhtymäkohtia Suomessa nyt menneillään oleviin kehittämisprojekteihin. Muutos on tarpeen meilläkin, mutta muutoksen prosessi on pitkä ja hidas. Käyttäjälähtöisyys ja yksilökeskeisyys sekä itsemääräämisoikeuden toteutuminen koettiin keskeisinä asioina. Yksilökeskeinen suunnitelma pitäisi jalkauttaa Suomeen sekä kehittää menetelmiä miten kehitysvammaisen ihminen pystyy tuomaan oman mielipiteensä ilmi. Tärkeäksi koettiin myös yksilön historian mukaan tuominen, elämäntarinan hyödyntäminen muutettaessa lapsuuden kodista omaan kotiin / asumispalveluihin. Kehitysvammaisen ihmisen äänen kuuluminen on tärkeää. Opintomatkalta tuli

eväitä ja malleja siihen miten todennetaan mitä kehitysvammaiset ihmiset haluavat ja miten toiveet toteutetaan.

Ajatuksia herätti myös miten saada kuntien työntekijät sisäistämään ja sitoutumaan yksilökeskeiseen näkökulmaan ja sen pohjalla oleviin arvoihin. Myös sosiaalityöntekijöiden asenne kehitysvammaisiin ihmisiin ja heidän perheidensä tukemiseen eikä keskittyminen pelkästään palveluihin oli merkillepantavaa. Kehitysvammaisten ihmisten huomioiminen yksilöinä ja palvelujen käyttäjälähtöisyys on Britanniassa ison askelen edellä meitä. Asennekoulutustyötä pitäisi tehdä yhdessä kuntien kanssa.

Työni teoreettinen tausta nojaa Brasilialainen kasvatusfilosofi Paulo Freire (1921-1997) valtaannuttamisen ja voimaannuttamisen pedagogiikkaan. Freire aloitti voimaannuttavan kasvatustyönsä lukutaidottomien ja maattomien maanmiestensä keskuudessa 1950-luvulla. Ajatuksena oli nostaa oppijoiden omat kokemukset tietoiseen pohdintaan. Freire kertoo kokeilleensa uransa aikana useita kommunikaation tapoja ja hylänneensä niistä useimmat. Yksi lähtökohta on kuitenkin pysynyt: luottamus siihen, että vain toimimalla yhdessä ihmisten kanssa voi saavuttaa jotain heidän kannaltaan autenttista. Uskon, että Freiren mallin mukaisesti kehitysvammaisten ihmisten elämän laatu paranee kun maltamme neuvottelu- ja päätöksentekotilanteissa kuunnella ja selvittää mitä sanottavaa heillä on heidän omaan elämäänsä. Valtaistamisen ideologiaa viedään eteenpäin vuorovaikutuksen ja ohjaamisen avulla.

Kehittämishankkeen aikana olen suunnitellut kehitysvammaisen ihmisen Oman äänen kuulumisen edistämiseksi YES – (Yksityisen Elämän Suunnittelu) materiaalipaketin sosiaalipalvelujen suunnittelun tueksi. YES-paketti toimii laadunvarmistajana elämistä ja asumista koskevissa suunnittelu- ja päätöksentekotilanteissa vrt. palvelusuunnitelmien tekeminen. Paketin avulla pyritään varmistamaan, että kehitysvammaiset ihmiset ja heidän omaisensa tietävät mitä tarkoittaa kehitysvammaisen mahdollisimman oman näköinen asuminen. YES -paketti toimii parhaimmillaan kunnan ja perheiden yhteisen tiedon keräämisen ja puheeksi ottamisen mallina josta jää kaikille osapuolille paperi.

Kehittämishankkeen tausta-materiaalit on kerätty alan kirjallisuudesta. YES-materiaalipaketin teoreettinen tausta ja asiakastyön prosessikuvauksen kehittämisessä on kuultu kehitysvammaisia henkilöitä ja heidän omaisiaan sekä viranomaisia.

LÄHTEET

- Duffy, Simon (1996) *Unlocking the Imagination. Strategies for purchasing services for people with learning difficulties.* London: Choise Press.
<http://www.in-control.org.uk/site/INCO/Templates/General.aspx?pageid=522&cc=GB> (29.1.2009)
- Erikson, Susan (2008) *Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen.*
 Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3/2008.
- Freire, P. 2005. *Sorrettujen pedagogiikka.* Tampere: Vastapaino.
- Henna Hyttinen 9.12.2008 *Rohkeutta viestintään ja esiintymiseen!*
 Esiintymistaitojen valmennuspäivä
- Jattu-Wahlström, M. & Kallio, H. 1992. *Neuvottelutaito.* Jyväskylän yliopisto. Korkeakoulujen kielikeskus. Kielikeskusmateriaalia 92.
- Kansanen, A. 2000. *Puheviestinnän perusteet.* 20. painos. Markkinointi-instituutin kirjasarja 52. Porvoo: WSOY.
- Kehitysvammaliitto/Papunet-verkkopalveluyksikkö (www.papunet.net)
- Hakkarainen, T. & Hyvärinen, M.-L. 1999. *Puheviestintää oppimaan.* Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Kielikeskusmateriaalia 121.
- Matthies, Aila-Leena (2008) *Suomi tulee kansalaisvaikuttamisen jälkijunassa.* Sosiaaliturva 4, 12-13.
- Mäki, O.A. 1998. *Toivoisin eläväni päivän kauemmin kuin lapseni : ikääntyneet vanhemmat ja kotona asuva kehitysvammainen lapsi.* Tampere: Tampereen yliopisto.
- Niemelä, Markku; Brandt, Krista(toim.) (2007) *Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen.*
 Pitkäaikaisesta laitosasumisesta kohti yksilöllisempiä asumisratkaisuja
 Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:73. Helsinki, Yliopistopaino.
<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/documents/13985/index.htm>
 (29.1.2009)
- Pikkarainen Esa, 1992. *Tutkimus Paulo Freiren pedagogiikasta.* Oulun yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Repo, I. & Nuutinen, T. 1998. *Aikuisten viestintätaito.* Uudistetun laitoksen 1.-3. painos. Helsinki: Otava.

STM ja Suomen Kuntaliitto (2003) Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Oppaita 2003:4. Helsinki: Edita Prima Oyj.
<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2003/06/hm1120740764227/passthru.pdf> (29.1.2009).

Veli-Matti Toivonen; Timo Kauppi;. NLP kielikirja. Helsinki: Otava.

Vehmas, S. 2005. Vammaisuus: johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki : Gaudeamus.